

آمایش مناطق مرزی ایران

دکتر میرزا حسن موسوی

عضو هیات علمی دانشگاه ارومیه

فرشاد رحمانی

مارال رحیمی

۱۳۹۷

سرشناسه : موسوی، میرنجف، ۱۳۵۵ -

عنوان و پدیدآور : آمایش مناطق مرزی ایران / تألیف میرنجف موسوی، فرشاد رحمانی، مارال رحیمی.

مشخصات نشر : تهران، آراد کتاب، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری : ۴۲۰ ص، جدول، نمودار

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۸۶-۳۷۳-۸

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

موضوع : عمران منطقه ای - ایران

موضوع : مرزها - امنیت مرزی - ایران

شناسه افزوده : رحمانی، فرشاد، ۱۳۷۳ -

شناسه افزوده : رحیمی، مارال، ۱۳۶۹ -

رده بندی کنگره : ۱۳۱۷. ۸۱۹م / ۳۹۵ HT

رده بندی دیویی : ۳۰۷/۱۲۰۹۰۰۶

شماره کتابخانه ملی : ۵۲/۲۰۳۳

آمایش مناطق مرزی ایران

تألیف : دکتر میرنجف موسوی، فرشاد رحمانی، مارال رحیمی ☒ ناشر: آراد کتاب

قیمت: ۵۴۵۰۰۰ ریال ☒ ☒ نه بت چاپ: اول ۱۳۹۷

تیراژ: ۵۰۰ جلد ☒ چاپ و دستاخی : مهرگان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۸۶-۳۷۳-۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است. کلیه حقوق و حق چاپ متن، طرح روی جلد و عنوان کتاب با نگرش به قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ برای انتشارات آراد کتاب محفوظ است و متخلفین تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

مرکز پخش و فروش:

انتشارات آراد کتاب تلفن: ۶۶۹۷۵۲۸۵ - ۶۶۴۸۲۲۲۶ - ۰۹۱۲۳۰۶۲۳۵۸

فروشگاه اینترنتی: www.aradbook.com

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۱	فصل اول: کلیات
۱۱	۱-۱- مقدمه
۱۱	۱-۲- جمعیت
۱۲	۱-۳- توسعه
۱۴	۱-۴- تعریف مرز
۱۶	۱-۵- تقسیم بندی مرزها
۱۶	۱-۵-۱- مرزها از نظر پیدایش و تطبیق آنها با گروههای قومی - زبانی
۱۶	۱-۵-۲- مرز از نظر تطابق با عوارض طبیعی
۱۷	۱-۶- کارکرد مرزها
۱۷	۱-۷- مناطق مرزی
۱۸	۱-۸- گونه های مناسب مناطق مرزی
۱۹	۱-۹- ویژگی های مناطق مرزی
۱۹	۱-۹-۱- ویژگی های جغرافیایی
۱۹	۱-۹-۲- ویژگی های جمعیتی
۲۰	۱-۹-۳- ویژگی های توسعه
۲۱	۱-۱۰- تعریف و مفهوم آمایش سرزمین
۲۴	۱-۱۱- مفهوم آمایش مناطق مرزی
۲۵	۱-۱۲- مناطق مرزی ایران و اقدامات آمایشی
۳۱	۱-۱۳- جمع بندی فصل
۳۳	فصل دوم: پایه های نظری آمایش مناطق مرزی
۳۳	۲-۱- مقدمه
۳۳	۲-۲- نگرشهای حاکم در رابطه با توسعه و امنیت
۳۴	۲-۲-۱- نگرش قایل به تقدم امنیت بر توسعه
۳۴	۲-۲-۲- نگرش قایل به تقدم توسعه بر امنیت
۳۵	۲-۲-۳- نگرش قایل به درک متقابل توسعه و امنیت
۳۵	۲-۲-۴- نگرش قایل به تفکیک توسعه و امنیت در عرصه عمل
۳۶	۲-۳- مفهوم استنباطی مرز از دیدگاه های مختلف
۳۶	۲-۳-۱- دیدگاه نظریه کاربری اراضی
۳۶	۲-۳-۲- دیدگاه نظریه مرکز رشد
۳۷	۲-۳-۳- دیدگاههای نظری هانسین
۳۸	۲-۳-۴- دیدگاههای نظری جونز و وابلد (۱۹۹۴)
۳۸	۲-۳-۵- رویکردهای سنتی مکان
۳۹	۲-۳-۶- نظریه مکان مرکزی والتر کریستالر
۴۲	۲-۳-۷- نظریه مکان مرکزی لوش
۴۴	۲-۳-۸- نظریه مکان مرکزی گیرش

۴۵	۲-۳-۹- نظریه قطب رشد
۴۸	۲-۳-۱۰- نظریه مرکز - پیرامون
۵۰	۲-۳-۱۱- رویکرد همکاری های بین مرزی
۵۱	۲-۳-۱۲- رویکرد مردمی و مناطق مرزی
۵۲	۲-۴- ارزیابی و نتیجه گیری از نظریه ها
۵۴	۲-۵- تجربیات آمایش سرزمین در کشورهای مختلف
۵۴	۱- آمایش مناطق مرزی بین کشورهای آمریکا و مکزیک
۵۷	۲- آمایش مناطق مرزی فلسطین اشغالی
۶۰	۲-۶- جمع‌بندی فصل
۶۳	فصل سوم: تقسیمات سیاسی
۶۳	۱-۳- سیر تحولات تقسیمات کشوری در ایران
۶۴	۱-۱-۲- دوران باستان (قبل از اسلام)
۶۴	۱-۱-۳- ماد
۶۵	۱-۱-۳- پارس ها (خامنشیان)
۶۵	۱-۱-۳- سلوکیان ، ساسانیان
۶۵	۱-۱-۳- ساسانیان
۶۶	۱-۳-۲- دوره بعد از اسلام تا ظهور صفویه
۶۷	۱-۳-۳- از دوره صفویه تا قاجاریه
۶۸	۱-۴-۲- دوره پهلوی
۶۹	۱-۳-۵- دوره انقلاب اسلامی و تحولات بعد از آن
۸۵	۲-۲- تحولات تقسیمات سیاسی استان های مرزی
۸۹	۳-۳- جایگاه استانهای مرزی در تقسیمات سیاسی و معرفی آنها
۹۰	۱-۳-۲- استان آذربایجان غربی
۹۱	۲-۳-۲- استان آذربایجان شرقی
۹۴	۳-۳-۳- استان اردبیل
۹۶	۴-۳-۳- استان ایلام
۹۸	۵-۳-۳- استان بوشهر
۱۰۰	۶-۳-۳- استان خراسان رضوی
۱۰۲	۷-۳-۳- استان خراسان جنوبی
۱۰۴	۸-۳-۳- استان خراسان شمالی
۱۰۶	۹-۳-۳- استان خوزستان
۱۰۹	۱۰-۳-۳- استان سیستان و بلوچستان
۱۱۲	۱۱-۳-۳- استان کردستان
۱۱۳	۱۲-۳-۳- استان کرمانشاه
۱۱۵	۱۳-۳-۳- استان گلستان
۱۱۷	۱۴-۳-۳- استان گیلان
۱۱۹	۱۵-۳-۳- استان مازندران

۱۲۱	۱۶-۳-۳- استان هرمزگان
۱۲۳	۳-۴- جمع‌بندی فصل
۱۲۷	فصل چهارم: توزیع و تراکم جمعیت
۱۲۷	در مناطق مرزی ایران
۱۲۷	۱-۴- تحولات توزیع استانی جمعیت کشور
۱۶۶	۲-۴- توزیع جمعیت در استان‌های مرزی کشور
۱۸۰	۴-۳- تراکم نسبی جمعیت استانها
۱۹۶	۴-۴- روند تراکم جمعیت در استانهای مرزی کشور
۲۰۸	۵-۴- تراکم جینی جمعیت استانها
۲۱۸	۶-۴- جمع‌بندی فصل
۲۲۱	فصل پنجم: نرخ رشد جمعیت در مناطق مرزی ایران
۲۲۱	۱-۵- نرخ رشد استانی جمعیت
۲۳۱	۱-۱-۱- نرخ رشد شهری و روستایی استانهای کشور
۲۴۱	۵-۲- نرخ رشد در استانهای مرزی
۲۷۱	۵-۲-۲- تحولات بعد از انقلاب در کشور
۲۸۵	۵-۲-۱- تحولات بعد از انقلاب در مناطق مرزی کشور
۲۸۸	۳-۵- جمع‌بندی فصل
۲۹۱	فصل ششم: تحولات سنی و جنسی جمعیت ایران
۲۹۱	۱-۶- تحولات ساختار سنی جمعیت کشور
۳۱۵	۲-۶- مقایسه‌ی ساختمان سنی استانهای مرزی و غیر مرزی
۳۲۰	۳-۶- تحولات نسبت جنسی جمعیت در کشور
۳۳۷	۱-۳-۶- تحولات نسبت جنسی در استانهای مرزی کشور
۳۴۱	۴-۶- جمع‌بندی فصل
۳۴۵	فصل هفتم: مهاجرت در مناطق مرزی ایران
۳۴۵	۱-۷- مهاجرت و تحرک مکانی جمعیت
۳۶۴	۲-۷- روند مهاجرت در استانهای مرزی کشور
۳۶۵	۱- استان آذربایجان شرقی
۳۶۶	۲- استان آذربایجان غربی
۳۶۷	۳- استان اردبیل
۳۶۷	۴- استان ایلام
۳۶۸	۵- استان بوشهر
۳۶۸	۶- استان خراسان رضوی
۳۶۹	۷- استان خراسان شمالی
۳۶۹	۸- استان خراسان جنوبی
۳۷۰	۹- استان خوزستان
۳۷۰	۱۰- استان سیستان و بلوچستان
۳۷۱	۱۱- استان کردستان

۳۷۱		۱۲- استان کرمانشاه
۳۷۲		۱۳- استان گلستان
۳۷۲		۱۴- استان گیلان
۳۷۳		۱۵- استان مازندران
۳۷۳		۱۶- استان هرمزگان
۴۰۶		۳-۷- جمع‌بندی فصل
۴۰۹		منابع و مآخذ

www.ketab.ir

نظام بین‌المللی در بررسی رفتار خارجی دولت‌های ملی، یک متغیر مستقل است. کشورها بدون توجه به اوضاع بین‌المللی نمی‌توانند دست به اقداماتی بزنند که مورد قبول جامعه جهانی نباشد یا منع شده باشد. کشورها معمولاً به دلایل مختلفی با بعضی همسایگان خود دچار تضاد منافع می‌باشند. این تضادها معمولاً با تغییرات در حکومت‌ها حل و فصل نشده و منتظر ایجاد شرایط مناسب برای سربرآوردن می‌مانند. معمولاً کشورهایی که از تعداد بیشتری همسایه بهره‌مند هستند، مناقشات مرزی بیشتری نیز دارند. و در عوض کشورهایی که محصور در دریا هستند، یا تعداد همسایه محدودتری دارند، دارای تعداد معضلات کمتری در این زمینه هستند. البته امروزه تضاد منافع کشورها محدود به مرزهای فیزیکی آنها به کشورهای منطقه نمی‌شود و دلایل متفاوت دیگری نیز برای تخصیص چند کشور که حتی مرز مشترکی با یکدیگر ندارند، وجود دارد. همچنین ارزش‌های بنیادین بعضی ملل ممکن است در تضاد مقطعی یا همیشگی با کشورهای صاحب قدرت باشد.

تجربه نشان داده است که آرایش مناطق مرزی می‌تواند به توسعه منجر شود. مرز میان آمریکا و مکزیک، یکی از مخاصره‌ترین مناطق مرزی جهان و یکی از مناطق بسیار حساس تا اوایل دهه ۱۹۹۰ بوده است. مرز میان آمریکا و مکزیک به طول ۳۱۴۱ کیلومتر جداکننده چهار ایالت آمریکا از ۶ ایالت مکزیک است. مناطق مرزی در دو سوی این خط مرزی از مناطق ناامن و توسعه‌نیافته جهان به حساب می‌آمده است. دهه ۱۹۹۰ دو کشور آمریکا و مکزیک به همراه کانادا، معاهده‌ای را امضا کردند که در این معاهده، برنامه توسعه و امنیت در مناطق مرزی این سه کشور، و به ویژه در مرزهای آمریکا و مکزیک، تدوین شد. طبق این برنامه، اجرای موارد سرمایه‌گذاری در این مناطق، افزایش ارتباطات در این مناطق از طریق ایجاد شهرهای خواهر خوانده و... که باعث توسعه همراه با امنیت شد.

همسایگان ایران و طول مرزهای مشترک آنها با ایران عبارتند از: جمهوری آذربایجان (۷۶۷ کیلومتر)، ارمنستان (۴۰ کیلومتر) و ترکمنستان (۱۲۰۶ کیلومتر). در شمال، افغانستان (۹۴۵ کیلومتر) و پاکستان (۹۷۸ کیلومتر) در شرق، و ترکیه (۴۸۶ کیلومتر) و عراق (۱۶۰۹ کیلومتر) در غرب. طول سواحل ایران در امتداد دریای خزر از رودخانه آستارا تا خلیج حسن‌قلی ۶۵۷ کیلومتر، در دریای عمان از خلیج گوآتر تا بندرعباس ۷۸۴ کیلومتر و در خلیج فارس از بندرعباس تا دهانه اروندرود نیز ۱۲۵۹ کیلومتر است که در مجموع پیرامون ایران بالغ بر ۸۷۳۱ کیلومتر می‌باشد همانطور که مشاهده شد مرزهای سیاسی در صورت مدیریت صحیح و اصولی می‌تواند از یک مانع به فرصت تبدیل شود. این مورد در مورد مناطق مرزی ایران بیشتر صدق می‌کند چرا که بیش از ۵۰ درصد استانهای کشور در مناطق مرزی واقع شدند و تعدادی از آنها دارای پتانسیلهای کشاورزی، برخی دارای پتانسیلهای معدنی و برخی دیگر نیز دارای

پتانسیلهای دسترسی به آبهای آزاد می‌باشند. نادیده گرفتن این پتانسیلها تنها به دلیل مرزی بودن مناطق و موقعیت آنها امری نامعقول است.

نگاهی که به توسعه پایدار مناطق مرزی که در چارچوب آمایش مناطق مرزی صورت می‌گیرد، باید دو سویه باشد؛ همان‌طور که باید به توسعه از دید دفاعی که آن را پایدار می‌سازد، نگاه شود. به امنیت و دفاع در مناطق مرزی نیز باید از دیدگاه توسعه نگاه کرد؛ بدین معنی که تحقق امنیت و دفاع در مناطق مرزی از طریق برنامه‌های توسعه‌ای صورت می‌گیرد. بنابراین، آمایش مناطق مرزی نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع، از نیازهای مناطق مرزی، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌شود. بنابراین، مرحله پیش‌آمایش مناطق مرزی یک نوع فن برنامه‌ریزی است، اما خود بر پایه‌های نظری و متدولوژی علمی خاص تکی است که ضمن تحلیل و تفسیر شرایط و ویژگی‌های مناطق مرزی، موانع توسعه یا امنیت را توأمان در نظر گرفته و برای آنها راه‌حل‌های یکپارچه‌ای ارائه می‌دهد تا اهداف توسعه و امنیت در مناطق مرزی را بر یکدیگر منطبق سازد. براساس این توضیحات که برای آمایش مناطق مرزی داده شد، می‌توان "آمایش" را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی - فضایی و "آمایش مناطق مرزی" را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی در فضاهای مرزی کشورها، دانست.

بر همین اساس کتاب حاضر در نظر دارد آمایش مناطق مرزی در کشور را مورد بررسی قرار دهد. در همین راستا ویژگی‌ها و تحرکات جمعیتی بین این مناطق با مناطق داخلی کشور مقایسه می‌شود. سیر حرکتی جمعیت معمولاً از مناطق توسعه‌نیافته به سوی مناطق توسعه یافته است. بنابراین این تحولات توسعه‌ی کشور در بین آنها را به خوبی نشان خواهد داد. این کتاب در هفت فصل ارائه شده است. در بخش کلیاتی از جمعیت، توسعه، مرز و مناطق مرزی و همچنین آمایش مناطق مرزی ارائه می‌شود. در بخش دیدگاه‌ها و نظریات مناطق مرزی و همچنین تجربیات برخی کشورها در این زمینه پرداخته می‌شود. فصل سوم زمینه‌ها و سوابق تقسیمات سیاسی را مورد بررسی قرار داده و به طور اجمالی در مورد موقعیت و ویژگیهای ۱۶ استان مرزی ایران بحث خواهد شد. فصل چهارم به بررسی توزیع و تراکم جمعیت در مناطق مرزی ایران خواهد پرداخت و به همین منظور توزیع و تراکم جمعیت را بین مناطق مرزی و غیرمرزی مطالعه می‌کند. در فصل پنجم تحولات نرخ رشد و بعد خانوار بین استانهای مرزی و غیرمرزی بررسی می‌شود. در فصل ششم ابتدا گروه‌های عمده‌ی سنی کشور مورد بررسی قرار می‌گیرد و بعد وضعیت کنونی استانهای مرزی و غیرمرزی از نظر گروه سنی مشخص می‌شود. بخش بعدی همین فصل اختصاص به تحولات نسبت جنسی دارد و بین استانهای مرزی و غیرمرزی مقایسه می‌شود. فصل هفتم تحرک مکانی جمعیت را در بین استانهای کشور مورد مطالعه قرار می‌دهد و در پایان این فصل نیز تحرکات مکانی استانهای

مرزی مورد بررسی قرار می‌گیرد تا ضمن مشخص شدن وضعیت مهاجرتی استانهای مرزی مشخص شود که جمعیت مهاجر این استانها تمایل به حضور در نواحی مرزی دارند یا نواحی داخلی

www.ketab.ir